

REALISMUL TRAGIC AL ROMANULUI *ȘATRA* DE ZAHARIA STANCU

THE TRAGIC REALISM OF THE NOVEL *ȘATRA* BY ZAHARIA STANCU

Liliana BRÎNZA, profesoară,
IP Gimnaziul „Mihai Eminescu”, s. Jevreni, r. Criuleni
ORCID: 0000-0003-2426-3617
brinzaliliana.1977@mail.ru

Natalia STRĂJESCU, dr., conf. univ.,
UPS „Ion Creangă” din Chișinău
ORCID: 0000-0001-9832-2531
strajescu.natalia@gmail.com

Liliana BRÎNZA, teacher,
IP Gymnasium „Mihai Eminescu”, Jevreni, Criuleni
Natalia STRĂJESCU, PhD., Associate Professor,
“Ion Creanga” SPU of Chisinau

CZU: 821.135.1.09

DOI: 10.46727/c.v3.21-22-03-2024.p23-29

Abstract. This article has as object of study the interpretive analyses of the realist novel *Șatra* by Zaharia Stancu, a work that has as theme the hard fate of a community, that of „sheepish people”, passed through the ordeal of their life and existence. Sheep people are subjected to hard trials, as a result of which they end up in a wasteland that marks their lives, endangers their health, endures hunger, deprivation, cold. All this affects them and disturbs their peace and quiet in the community. The sharecroppers no longer obey their chief, defying the internal laws of the sharecropper imposed by the ages. The difficult trials to which the members of this collective are subjected have tragic consequences, leading to disintegration, loss and death. The reality of the novel is elucidated not only through shocking moments and through events that affect emotionally, but also through the heroes who pretend to be actors in a tragic show. The research carried out aims to highlight the cruel reality through which the characters of the novel have passed, but also the way in which the author Zaharia Stancu managed to present literary-artistic the hardness of life and human existence.

Keywords: novel, reality, sad, community, tragedy.

„Aventura stă în noi, lângă noi (...). Totul este să n-o ocolești și atunci când ai dat peste ea, s-o duci până la capăt, s-o împingi până la ultimele consecințe. O aventură trebuie consumată până la capăt și epuizată în toate posibilitățile ei.”

(Zaharia Stancu)

Zaharia Stancu, unul din marii scriitori ai literaturii române, este omul de creație care știe să prezinte valorile literar-artistice, apelând la cele mai importante momente ale scrisului, să descrie pe foaie, cu mult rafinament, emoțiile și destinele umane. Acest corifeu al condeiiului înfățișează, prin intermediul scriiturilor sale, valoroasa eternitate a spiritualității noastre. „Ca romancier, Zaharia Stancu nu respectă nicio regulă. Scriitorul însuși mărturisește că nu știe în ce chip își scrie cărțile, ce destin secret conduce narațiunea” [5, p. 371].

Proza lui Stancu este „fundamental realistă” [1, p. 143]. E pătrunsă de misterul intercalat cu realitatea. Scriitorul e un cunoscător de caractere și tipologii de comportament al oamenilor. „În scrisul său, autorul român pornește – în mod declarat – de la o experiență umană trăită în chip direct; operelor sale el vrea să le confere valoarea unor documente de viață” [8, p. 52]. Personajele din romanele sale sunt oameni veniți din medii care deferă lucrărilor originalitate, unicitate greu de copiat. Ele atribuie personalității lui Zaharia Stancu trăsături ale unui om cu verticalitate și cu darul deosebit de a crea și transmite emoții cititorilor.

Alături de inconfundabilele opere *Descult*, *Ce mult te-am iubit*, *Constandina*, *Oamenii cu joben* etc., un loc aparte îl are romanul *Șatra*. Însuși autorul mărturisește: „La romanul *Șatra* am lucrat șase ani. În fiecare vară l-am scris o dată și l-am distrus, până când, în a șaptea vară, i-am dat forma în care el a apărut. Este un roman care n-are nicio legătură cu biografia mea, este un roman pentru care a trebuit să stau de vorbă cu oameni, să văd locuri, să caut până și numele personajelor din această carte” [7, p. 176]. Ce istorisește *Șatra*? „O odisee posibilă a sec. al XX-lea, căreia monștrii Războiului și ai Forței brute nu-i mai permit să se ivească. Dincolo de desfășurarea plină de perepeții a unui exod, se aude o tânguire ca un dangăt de clopot, iar inechitățile istoriei sunt judecate, ca într-o parabolă, dintr-o prismă de amară înțelepciune” [2, p. 8].

Șatra este un roman realist, care dezvăluie viața unei comunități, a „oamenilor oacheși.” Este un roman exotic, un roman ce arată viața grea și amară a unei colectivități. „Oamenii oacheși” sunt poporul care își duce viața și existența în căruțe cu coviltir, oamenii nu au un loc stabil de trai, sunt într-o permanentă călătorie spre nicăieri. Scriitura parcă ar fi împărțită în două părți: viața de până la trecerea pe un târâm necunoscut și cea de după această trecere, viața de *dincolo*. În prima jumătate, traiul lor e lipsit de griji, trăiesc din cerșit, din câștigurile rezultate din prezentările cu urși, din jocul Paparudelor. Liniștea șatrei o bulversează exodul prin care sunt nevoiți să treacă membrii acesteia împreună cu alți reprezentanți ai etniei lor. Conform unui ordin venit de la organele de conducere, toți sătrarii erau duși pe niște târâmuri care, pentru ei, însemnau foamete, lipsuri, frig și, cel mai tragic, moartea. Această tragedie, amestecată cu suflul războiului, dublează duritatea existențială a sătrarilor, dar și a oamenilor de alte naționalități. „Șatra o ducea greu. Bărbații celor mai multe femei din sat erau plecați la război. Și nu numai bărbații femeilor din acel sat, ci bărbații femeilor din toată țara erau plecați la război” [6, p. 37].

Lunga călătorie pe care o inițiază această comunitate le aduce multe pierderi. Peste tot pe unde apăreau, „oamenii oacheși” erau priviți ca oameni morți. Urgia războiului le afectează liniștea din șatră, toți sunt înspăimântați, se tem de necunoscutele meleaguri spre care se îndreaptă. „De ce să se fi uitat jandarmii la noi ca la niște morți? Suntem vii, suntem încă vii și vom fi vii, și vom fi... Vom fi... Până când vom fi vii? Asta e! Nici un om nu știe până când va fi viu” [6, p. 39].

Șatra poate fi considerat un roman în care domină cruzimea, violența, adulterul, violul, lupta pentru putere. Chiar dacă sună prea aspru, prea dur, acest fapt confirmă realismul existențial al comunității. Evenimentele tragice se perindă rând pe rând, aducând șatra la finalul existenței. Un moment dramatic îl reprezintă adulterul care duce la destrămarea unei familii, construite conform unor tradiții dominante, din veac în veac, în comunitate. Triunghiul amoros Goșu – Lisandra – Ariston distruge relațiile dintre soț și soție, sfidând liniștea și traiul fericit al unei căsnicii. Aceste personaje încalcă niște norme impuse de societatea în care trăiesc doar ca

să-și satisfacă poftele trupești. Lisandra, o femeie frumoasă, lipsită de scrupule, este femeia fatală care, la fel ca și mama ei, își înșală soțul. „Lisandra cea cu simțurile dezlănțuite este un personaj «demonizat» și criza pe care o face în fața șatrei ca reacție a pasiunii ei nemăsurate sugerează primejdia războiului și a morții” [4, p. 381]. Cuplul Him bașa – Sina, considerat de autor un cuplu ideal, se distruge odată cu trecerea timpului, familia lui Goșu și a Lisandrei se fisurează din cauza pasiunii femeii pentru un alt bărbat, din cauza unei relații interzise și inadmisibile. Uj Hoțul și Matahala sunt cuplul care trăiesc în frică, sunt avari, setoși de a fi căpeteniile șatrei. Alimut și Kera, cuplul care pare a trăi o dragoste frumoasă, trece la fel prin calvarul realității dure. În seara nunții, când ar trebui să înceapă viața frumoasă de familie, fericirea lor este distrusă în stare incipientă: Kera este violată de niște indivizi, Alimut o părăsește, iar această copilă, neavând niciun chef de viață, trăiește ca o stafie printre șătrari. Lisandra și Kera sunt femei ce iubesc, dar realitatea le face să simtă trădarea și nefericirea iubirii.

Un caz tragic, care prevestește destrămarea șatrei, este nașterea pruncului tinerei Zara. Nașterea este continuitatea pe pământ, dar moartea pruncului și a mamei lui vestesc sfârșitul. „Când răsări soarele, copilul veni pe lume, însă veni mort. Și cum nu-i plăcu să se ducă singur pe celălalt tărâm, o luă cu el și pe Zara. *Du-te, copile, du-te departe,/ Du-te cu moarte în moarte,/ Ușure, încet, ușurel,/ Du-te și tu, mumă, cu el,/ Du-te și tu, mumă, cu el.*” [6, p. 58] Tânăra decedată împreună cu copilul ei sunt îngropați, pentru a se reîntregi cu natura, o credință a șătrarilor, însă mormântul le este lovit de o bombă, rămânând întregi doar labele picioarelor Zarei. Răsăritul soarelui, care semnifică o nouă zi, un nou început, un răsărit în contradicție cu moartea mamei și a copilului, în roman reprezintă începutul care se destramă.

Șătrarii trec prin greutăți, îndură lipsuri, suferă pierderi de oameni atât în rândurile celor maturi, cât și a copiilor. Generația tânără a șatrei piere, copiii mor în situații tragice, maturilor neputincioși le rămâne rolul de a le deplânge soarta.

„Rida își luă băiatul în brațe, începu să plângă și să-l plângă.

– Puiul meu, negrișor, puiul meu oacheș, ai murit! Ce scurtă ți-a fost viața, puiul meu oacheș, puiul meu negrișor!” [6, p. 432].

Romanul este descrierea vieții în imediată vecinătate a morții. Moartea e inevitabilă, viața e doar încercarea de a exista. „Sub realitatea imediată a ritualului bănuim prezența altei realități: exodul „oamenilor oacheși” nu este descris în sine, ca aventură, ca document, ca pitoresc. Tema inefabilă trebuie căutată „în straturile secrete ale povestirii, exodul e pretextul pentru a medita asupra acelu *dincolo* care este pentru *oamenii oacheși* necunoscutul de la capătul drumului. Șatra, în fond, este meditația asupra morții – moartea unei lumi, a unei civilizații, sau moartea unui om” [4].

Realitatea romanului este elucidată nu doar prin momente tragice, prin întâmplări care afectează emoțional, dar și prin intermediul eroilor care se perindă ca niște actori ai unui spectacol tragic. Personajul central, Him bașa, un om cu înalte calități de conducător, devine fragil în fața greutăților impuse de vreme. Neajunsurile și lipsurile șatrei îl fac vulnerabil, îi înfrâng moralul, el simțind cu întreaga sa făptură că obștea pe care o conduce încet dispare. Sfârșitul este inevitabil, moartea pune stăpânire peste tot. Bulibașa nu poate conduce șătrarii, frigul și foamea fac din oameni niște ființe crude, fără frica legilor din comunitate, fără imprudența dispariției totale ca neam. „Him bașa mergea clătânându-se și plângea. Nu bănuise niciodată că păstrase în trupul lui uscat de bătrânețe, și în parte secăt de puteri, atâtea lacrimi”

[6, p. 241]. Him başa face parte din neamul căpeteniilor care au condus şatra de-a lungul veacurilor, a condus-o cu demnitate, însă tragedia războiului, deportările impun alte legi, cele ale destrămării.

„Oamenii oacheşi” trăiesc într-o lume rebelă, nu au nicio credinţă în vreo divinitate, nu ştiu de frica vreunei puteri divine, totuşi au obiceiuri şi tradiţii moştenite; acestea sunt prezente în lumea lor în care alte persoane sunt privite ca intruşi, veniţi din alte medii, cu altă mentalitate şi alte viziuni asupra vieţii şi existenţei omului. Şătrarii dau vina pe cei străini comunităţii lor pentru toate dezastrele din jur. „Războiul înseamnă moarte. De ce s-au apucat oamenii neoacheşi de război? Aveau de toate! Unii chiar prea mult. A? De ce s-au apucat ei de război?” [6, p. 396].

În toate încercările sale de a readuce viaţa comunităţii la bine, Him başa nu reuşeşte. Şătrarii o iau razna, nu-l ascultă, disperarea, frica, fiind cele care domină printre ei. „Şatra! El, Him başa, răspundea de şatră. Trebuia să pună ceva la cale, să născocască ceva şi să scoată întreaga şatră din marasm” [6, p. 256]. Într-o încăierare, Him başa este lovit de Matahala, o femeie care doreşte cu orice preţ să-şi pună soţul, Uj Hoţul, în funcţia de căpetenie. Lovitura primită de la o femeie nu-i provoacă durere trupească, ci o mare durere sufletească, care-l răpune moral, împingându-l la un pas extrem. Him başa merge în câmp iarna şi, îngheţat, sub sclipirea stelelor, şuieratul vântului şi puterea gerului, moare, lăsând şatra fără conducător. Cuvintele care le-a rostit Matahala în timpul bătăii l-au marcat profund: „O să murim. Până la primăvară, ori cel mai târziu până la vară, o să murim. Toţi o să murim. Am fost aduşi aici ca să murim” [6, p. 451]. Aceste vorbe i-au ruinat spiritul de conducător, conştientizând că şatra pe care a condus-o cu devotament şi dăruire se distruge şi pierde. Momentul morţii lui Him başa uimeşte prin liniştea pe care o emană, personajul transformându-se într-un erou de baladă. El simbolizează neputinţa omului în faţa greutăţilor declanşate de vreme. Moartea bătrânului şătrar, conducător exemplar, este elogiată de autor, transformând momentul într-o poezie feerică, cu mici note de magie.

„Florile se stinseră în cer,
Toate florile din cer se stinseră
în aceeaşi miime de clipă.
Închise ochii Him başa.
Avu putere să-i mai deschidă o dată.
Acum cerul nu mai era cer.
De la o margine la alta a acestui câmp pustiu,
tocmai pe la mijloc,
înainta
un lung şir de căruţe lungi, grele, cu coviltir
la care erau înhămaţi cai, măgari şi catâri.
Toate şatrele din lume
se rânduiseră una după alta
şi înaintau încet,
la pas,
cătred marginea cerului.
Pe lângă căruţe îşi lipăiau paşii desculţi
oamenii oacheşi,

pletoși și bărboși,
oamenii șatrelor...
Copiii șatrei,
Câinii șatrei,
Urșii șatrei...” [6, p. 472].

Femeile din șatră sunt ființe supuse, existența și-o petrec alături de soți, nasc mulți copii, îndură bătaii, sunt batjocorite. Viața o duc în căruțe cu coviltir, acestea servindu-le drept casă și adăpost. Tragedia femeii din roman e descrisă de Zaharia Stancu prin neputința și oprimarea acesteia de a-și alege singură soțul. Femeile oacheșe erau cumpărate. Pentru ca fata să fie luată de soție, tatăl ei era nevoit să plătească galbeni și se cerea o sumă mare pentru fericire. De cele mai multe ori, fetele nici nu-și cunoșteau viitorul soț, înțelegerea se făcea între părinții tinerilor. Acest obicei putea să le facă fericite, tinerii puteau să se îndrăgească, dar cel mai des, după atare negustorii, femeia devenea o sclavă, privată de dreptul de a iubi și de a cunoaște fiorul dulce al dragostei. Aceste tradiții ne duc cu gândul la faptul că femeia din șatră, încă de la naștere, era ca o povară într-o lume patriarhală. Soarta fetelor o hotărăsc părinții, destinul femeii îl conduce soțul. „Este adevărat că străvechile noastre legi sunt aspre. Și tot atât de adevărat este că grozav de aspre sunt și străvechile noastre obiceiuri. Dar noi nu ne putem lepăda de unele, nici de altele, fără să ne pască primejdia pieirii” [6, p. 18].

Frica, disperarea, neputința – toate acestea constituie firul narativ al romanului. „Oamenii oacheși” sunt privați de ceea ce le definește existența – libertatea. Libertatea este existența lor, ei sunt oameni liberi, nu depind de nimeni, sunt stăpânii propriilor destine, trăiesc în lumea lor reală, fără iluzii, stereotipuri și influențe exterioare. Deportările pe niște tărâmurii necunoscute tulbură traiul șatrei. Oamenii care sunt născuți într-o lume în care nu poate pătrunde o lume exterioară, foarte greu se adaptează legilor străine. Libertatea, viața în mijlocul naturii, nu sunt compatibile cu traiul de temniță la care sunt trimiși „oamenii oacheși”. Ajunși *dincolo*, pe celălalt mal, această comunitate se confruntă cu greutăți mari. În prag e iarnă, ei nu au adăpost, își sapă în stânci niște hrube, în care trăiesc împreună cu animalele pe care le au. Iarna a fost una grea, șătrarii suferă de frig, puținul care-l aveau de mâncare nu le ajunge, foamea îi înrăiește, făcându-i vulnerabili în fața greutăților. Acești oameni devin imprudenți, sunt amăgiți, umiliți de „oaspeții” rari care vin în comunitatea lor. Totuși, legile interne ale șatrei încă mai sunt valabile. Bărbații își apără încă familiile și bunurile, în viața lor nu este loc pentru străini. „– Ați călcat legea străveche a șatrei noastre și asta nu se iartă. Cât despre fericire, voi care ați venit acolo de unde ați venit, știți bine că acum niciun om nu poate fericit” [6, p. 430]. Oamenii din șatră devin prizonierii propriei lor lumi. Ei trăiesc într-un univers închis, univers care presupune durere, neputință și moarte.

Moartea și lupta pentru existență transformă șătrarii în bestii. Legile lor străvechi erau dure, dar nu impuneau dezastru și destrămare. Legile războiului i-au schimbat. Animalele care pentru ei erau ca membri ai șatrei, odată cu foametea ce-i afectează, devin carne comestibilă. Ei mănâncă urșii Zazu și Babaia, câinii care piereau la fel devin pentru ei surse de alimente. „Ursul Zazu a fost pentru noi ca un frate... Ca un frate... Nu știu dacă până la primăvară n-o să ajungem să ne mâncăm unii pe alții” [6, p. 303].

Pentru „oamenii oacheși”, traiul în hrube este asemănător cu cel din temniță. Oamenii care par a trăi în libertate își duc existența într-un mediu închis, limitat, ceea ce le inhibă încet sentimentul de omenie. Grotescul, care domină existența lor, pune stăpânire pe șatră. Moartea

lui Him bașa nu constituie doar sfârșitul legilor și tradițiilor strămoșești, ci și finalul unui trai liniștit. Oamenii nu mai doresc să aibă căpetenie. Uj Hoțul, împins la conducere de soția sa, Matahala, nu este acceptat de șătrari; feciorii bulibașei nu sunt propuși în această funcție; comunitatea trece la viața fără conducător, ceea ce greu poate fi asimilat în lumea lor. Fără căpetenie, șătrarii erau ca niște copii fără părinți. Domină desfrâul, femeile și fetele nu mai au pic de rușine, bărbații se bat, își scot cuțitele. „Cu voia sau fără voia oamenilor din hrube, cu știința sau fără știința lor, totul, dar absolut totul, se sfârâma și se destrâma. Obiceiurile vechi nu mai erau ținute în seamă. Legile de fier, străvechi, care păruseră a fi nepieritoare, erau acum călcate în picioare fără nici o sfială, de oricine” [6, p. 488].

Șatra constituie tragedia victimei colective. Întreaga comunitate, de la mic la mare, formează un tot întreg, care încearcă să supraviețuiască, sfidând și modificând legi care le vor afecta existența și forța interioară. În hrubele care le servesc drept loc de trai șătrarii nu trăiesc, ei doar există. Viața continuă, femeile nasc prunci slăbiți și bolnăvicioși, unii din ei mor, alții din greu luptă cu viața. Existența lor trece printr-o numărătoare continuă, fără sfârșit. Un final al deportărilor vine odată cu sfârșitul războiului. „Liniște era în cer și pe pământ” [6, p. 501].

Pacea era visul „oamenilor oacheși”, liniștea venea ca o formă de continuitate a vieții. Cu toate că mulți dintre membrii ei muriseră, au fost și dintre acei care au trecut peste calvarul foametei și au rămas vii. *Șatra* nu e dată pieirii de tot, speranța în ziua de mâine reînvie în sufletele lor, șătrarii descoperă în interiorul lor o putere nemărginită de a trăi și a continua ritmul firesc al vieții. Complexitatea temeinică de a fi vii, oameni vii, devine o pentru ei un punct de pornire spre viața pe care doresc s-o aibă. „După luni de zile, oamenii oacheși scosese viorile și flautele, cobzele și cimpoaiele, fluierile și drâmbelile și cântaseră tot ce nu cântaseră o iarnă întregă” [6, p. 500]. Au rămas puțini, din peste treizeci de căruțe când au venit, au rămas doar șapte, șătrarii au suferit pierderi mari. Viața mergea mai departe, războiul care le-a răpit fericirea, le-a răpit persoane dragi, nu a putut să le răpească însă pofta de viață. *Șatra* se pornește la drum, un drum greu, necunoscut, plin de primejdii, aventuri, dar care le va permite să trăiască, perpetuând continuitatea colectivității.

Șatra este un roman care frapează prin originalitate și mult adevăr. Este o operă care transportă cititorul într-o lume mitică, dominată de o realitate crudă și urâtă. Scriitorul Zaharia Stancu, prin măreția talentului pe care-l deține, uimește prin felul de a emoționa și a impresiona sufletul cititorului. Cu fiecare filă citită, pătrunzi imaginar în viața unei comunități care stârnește niște sentimente interioare greu de explicat. Relațiile *viață – moarte, dragoste – trădare, succes – eșec, bine – rău* sunt ideile dominante ale romanului. *Șatra* nu este doar o poveste a unei etnii trecute prin calvarul războiului și al deportărilor, este istoria unui neam răpus de cruzimea destinului. „Oamenii oacheși” sunt cei care și-au trăit aventura vieții, suferind prin incapacitatea de a fi stăpâni pe soarta lor. Zaharia Stancu, fiind un scriitor și un liric ce a făurit destine și eroi, a reușit să creeze un roman realist, un roman bazat pe fapte și întâmplări menite să elucideze realitatea apăsătoare a unei comunități prin prisma adevărului și a tragediei.

BIBLIOGRAFIE

1. ARGHIR, S. *Zaharia Stancu: eseu*. București: Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1957.
2. DAMIAN, S. *Prefață*. În: STANCU, Z. *Șatra*. Chișinău: Universitas, 1992. 288p. ISBN S -362-00-843-9
3. IONESCU, M. *Introducere în opera lui Zaharia Stancu*. București: Minerva, 1985.
4. MANOLESCU, N. *Poezia romanului*. În: *Contemporanul*, nr. 2, 10 ianuarie 1969.
5. SIMION, E. *Scriitori români de azi*. Vol. II. București: Cartea Românească, 1978.
6. STANCU, Z. *Șatra*. București: Cartea Românească, 1973.
7. STANCU, Z. *Viață, poezie, proză!* București: Eminescu, 1975.
8. OPREA, Al. *Mișcarea prozei*. București: Editura pentru literatură, 1967.